

Wojciech Ziobro

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1269-2692>
(Rzeszów)

Radostaw Waśko

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5539-8245>
(Warszawa)

Bazy danych w opracowywaniu galicyjskich ksiąg metrykalnych¹

W artykule poruszone zostały kwestie związane z dostępnością, rozproszeniem i stanem zachowania galicyjskich ksiąg metrykalnych, które – wydawać by się mogło – stanowią obecnie główny problem, z jakim zetknąć się może badacz chcący zająć się tym źródłem. Nie bez znaczenia jest również masowy charakter metrykaliów, co z jednej strony stanowi o ich walorze, z drugiej zaś utrudnia pełne wykorzystanie potencjału informacyjnego. To właśnie tej kwestii poświęcona została dalsza część artykułu, gdzie autorzy przedstawiają własną propozycję zmierzenia się z tym problemem, prezentując przygotowany przez siebie zbiór gotowych baz danych „Galicyjskie księgi metrykalne”, który poprzez zaprojektowane formularze, gotowe kwerendy i szereg ułatwiających pracę funkcji ma za zadanie usprawnić i przyspieszyć badania nad naturalnym ruchem ludności prowadzone z wykorzystaniem tego cieszącego się dużym zainteresowaniem źródła.

Słowa kluczowe: Galicja, księgi metrykalne, bazy danych

Nie od dziś wiadomo, że XIX-wieczne księgi rejestracji metrykalnej jako źródło historyczne cieszą się dużym zainteresowaniem wśród badaczy, którzy dostrzegają ich przydatność, nie tylko w badaniach nad zjawiskami demograficznymi². Niestety, pomimo ogromnej przydatności, źródło to nie należy do najła-

¹ Niniejszy artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego nr IH-18/2018/508 „Galicyjskie księgi metrykalne”, finansowanego z dotacji celowej (tzw. 508) MNiSW, służącej rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich na Wydziale Socjologiczno-Historycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego. Opisywane oprogramowanie dostępne jest na stronie: www.galicja.ur.edu.pl

² Podkreślali to m.in.: K. Dobrowolski, *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego” 1920, t. 5, s. 90–110; L. Frączek, *Księgi metrykalne i metody ich wykorzystania w badaniach nad poznaniem historii społeczeństw XIX wieku na przykładzie parafii szczekocińskiej*, „Rocznik Towarzystwa Genealogicznego Ziemi Częstochowskiej” 2012, t. 3, s. 19–31; W. Froch, *Księgi metrykalne jako ważne i ciekawe źródło historyczne*, „Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 1999, nr 2, s. 381–389; I. Gieysztorowa, *Badania demograficzne na podstawie metryk parafialnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1962, t. 10, nr 1–2, s. 103–121; G. Liczbińska, *Księgi parafialne jako źródło informacji o populacjach*

twiejszych, o czym przekonać się można niemal na każdym etapie związanych z nim badań.

Jeszcze przed zetknięciem się z księgami metrykalnymi badacz natrafić może na trudności związane z uzyskaniem do nich dostępu. Wynika to z faktu, że zdecydowana większość XIX-wiecznych ksiąg metrykalnych przechowywana jest w archiwach parafii, które je wytworzyły i są ich właścicielami. To zazwyczaj od dobrej woli proboszczów, którzy przy okazji pełnienia obowiązków związanych z posługą duszpasterską i zarządzaniem parafią są również kierownikami i niekiedy jedynymi pracownikami archiwum parafialnego, w głównej mierze zależy, czy zainteresowany księgami badacz uzyska do nich dostęp.

Kolejnym problemem jest ich rozproszenie. Często bowiem granice XIX-wiecznych parafii nie pokrywają się z obecnymi i tam, gdzie kiedyś istniała jedna parafia, dziś mamy do czynienia z kilkoma mniejszymi, do których, po erygowaniu, zazwyczaj były przekazywane dotyczące ich metrykalia.

Niejednokrotnie już podczas kwerendy okazuje się, że zachowane księgi nie mają ciągłości, co dodatkowo komplikuje prowadzone badania. Z pomocą przychodzi wówczas archiwa diecezjalne, do których już od 1826 r. proboszczowie z parafii należących do diecezji przemyskiej, a od 1835 r. z terenów całej Galicji, zobowiązani byli odsyłać roczne wypisy (ekstrakty) z prowadzonych ksiąg metrykalnych³. W większości zachowały się one tam w nienaruszonym stanie po dzień dzisiejszy, o czym informują same archiwa w wydawanych przez siebie przewodnikach po zasobie lub publikując na swoich stronach internetowych inwentarze dostępnych ksiąg, tak jak choćby w przypadku Archiwum Diecezjalnego im. Arcybiskupa Jerzego Ablewicza w Tarnowie⁴. Zachowane w archiwach diecezjal-

historycznych, „Przegląd Historyczny” 2011, t. 102, z. 2, s. 267–282; S. Nabywaniec, *Księgi metrykalne w warsztacie historyka, na przykładzie metrykaliów parafii Dydnia*, „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archivistów Kościelnych” 2003, t. 6, s. 77–119; M. Wyżga, *Archiwa parafialne w badaniach nad historią lokalną*, „Małopolska. Regiony – regionalizmy – małe ojczyzny” 2014, t. 16, s. 45–53. Księgi metrykalne były również tematem konferencji naukowej zatytułowanej „Księgi metrykalne jako źródło do ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego i tożsamości historycznej mieszkańców. Księgi metrykalne i inne źródła do historii lokalnej”, zorganizowanej 8 kwietnia 2011 r. w Zielonkach pod Krakowem przez Stowarzyszenie Korony Północnego Krakowa przy współpracy z Instytutem Historii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, po której ukazały się materiały pokonferencyjne pod red. M. Wyżgi: *Księgi metrykalne i inne źródła do historii lokalnej, ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz tożsamości historycznej mieszkańców*, Kraków–Raciborowice 2011; tenże, *Sprawozdanie z konferencji Księgi metrykalne jako źródło do ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego i tożsamości historycznej mieszkańców. Księgi metrykalne i inne źródła do historii lokalnej*, Kraków–Zielonki, 8 IV 2011, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2011, t. 30, s. 139–140.

³ J. Kwolek, *Ekstrakty metrykalne w Archiwum Diecezjalnym Przemyskim*, „Kronika Diecezji Przemyskiej” 1928, nr 28, s. 235–236.

⁴ *Archiwum Diecezjalne w Tarnowie. Historia i zasób*, red. S. Tokarski, J. Słowik, M. Podgórski, A. Sołtys, Tarnów 2015; strona internetowa Archiwum Diecezjalnego im. Arcy-

nych ekstrakty metrykalne stanowią nieraz jedyne źródło, na którego podstawie możliwe staje się uzupełnienie brakujących danych.

Ponadto wiele metrykaliów wytworzonych w tym okresie przez kancelarie parafialne przechowywanych jest w archiwach państwowych, które sukcesywnie udostępniają je w postaci cyfrowej poprzez serwis internetowy Narodowego Archiwum Cyfrowego (szukajwarchiwach.pl)⁵. Oprócz archiwów państwowych pokazną kolekcję ksiąg metrykalnych przechowuje Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Kolekcja ta wchodzi w skład tzw. Archiwum abpa Eugeniusza Baziaka i liczy ok. 3 tys. j.a. (56 mb.) dotyczących 163 parafii archidiecezji lwowskiej z XVI–XX w. Sporą część ksiąg metrykalnych dotyczących archidiecezji lwowskiej, głównie z XIX w., przechowuje również Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie⁶.

Innym miejscem, gdzie znaleźć można jeszcze XIX-wieczne księgi metrykalne, są urzędy stanu cywilnego, które – niestety – nie udostępniają swojego zasobu badaczom.

Obok rozproszenia zasobu istotnym problemem jest masowość źródła, która z jednej strony stanowi o jego walorach, z drugiej utrudnia wykorzysta-

biskupa Jerzego Ablewicza w Tarnowie: <http://www.archiwum.diecezja.tarnow.pl> [dostęp: 5.10.2018], na której w zakładce „Zasób ADT” znaleźć można wykazy ksiąg metrykalnych przechowywanych przez archiwum.

⁵ Na marginesie warto wspomnieć także o innych serwisach internetowych, które w mniejszym bądź większym stopniu oferują dostęp do cyfrowych kopii XVIII- i XIX-wiecznych ksiąg metrykalnych z obszarów zaboru austriackiego. Wśród nich na uwagę zasługuje serwis Polskiego Towarzystwa Genealogicznego genealodzy.pl [dostęp: 5.10.2018], gdzie oprócz forum genealogicznego i różnego rodzaju artykułów, poradników i katalogów tematycznych znaleźć można także bazy danych, a wśród nich bazę „Metryki”, w której umieszczane są fotografie ksiąg metrykalnych z całej Polski. Wart wspomnienia jest także projekt pn. „Ludność historycznego powiatu lubelskiego w latach 1582 (1594) – 1900 w świetle rejestracji metrykalnej” realizowany przez zespół badawczy pod kierownictwem dra Piotra Rachwała z Katedry Nauk Pomocniczych Historii KUL. Jednym z jego celów jest skatalogowanie i digitalizacja staropolskich ksiąg metrykalnych przechowywanych w archiwach parafialnych Lubelszczyzny, wśród których znajdują się również metryki z czasów, kiedy ziemie te należały do zaboru austriackiego. Zdigitalizowane metryki udostępniane są sukcesywnie na stronie internetowej projektu: ksiegimetrykalne.pl [dostęp: 5.10.2018] w zakładce „Źródła”. Również jeden z zagranicznych serwisów Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich (Mormoni) familysearch.org [dostęp: 5.10.2018] oferuje dostęp do niektórych mikrofilmów ksiąg metrykalnych wykonanych przez siebie w archiwach państwowych i diecezjalnych na terenie całej Polski. Całe zaś mikrofilmy zdigitalizowanych metryk, w tym także dotyczące miejscowości z południowych ziem Polski, przeglądać można w jednym z dwóch Centrów Historii Rodziny zlokalizowanych w Warszawie i we Wrocławiu.

⁶ *Archiwa Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. M. Dowska, Kielce 2002; *Dokumenty Kościoła Rzymskokatolickiego Archidiecezji Lwowskiej w zasobach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie*, oprac. J. Wołczański, Kraków 2007; W. Dolinowski, *Źródła do historii kościoła katolickiego w zasobie Centralnego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie* [w:] *Wiekowe bogactwo chrześcijaństwa. W 1050 rocznicę chrztu Polski*, red. M. Lubecka, J. Mironczuk, Ostrołęka 2017, s. 30–54.

nie potencjału informacyjnego. Wśród historyków próbujących zmierzyć się z tą barierą popularność zyskują komputerowe bazy danych⁷. Są one tworzone zazwyczaj na potrzeby własne badaczy i niezwykle rzadko obserwować można przypadki ich szerszej popularyzacji. Dobrze zaprojektowana baza wymaga bowiem głębokiej analizy badanego źródła jeszcze bezpośrednio przed przystąpieniem do jego opracowania, a także dobrej znajomości samego programu, w którym będzie utworzona i gdzie zgromadzone będą potrzebne informacje. Projektowanie bazy w niektórych przypadkach jest równie pracochłonne jak zebranie materiału źródłowego, ponadto wymaga obycia z warsztatem informatycznym.

Stąd też idea opracowania gotowych już baz danych dostosowanych wyłącznie do tego konkretnego źródła. Sam pomysł zrodził się przy okazji badań nad ruchem naturalnym ludności w parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i Bożego Ciała w Strzyżowie w latach 1784–1914 z wykorzystaniem ówczesnej księgi rejestracji metrykalnej. Przy opracowaniu gotowych baz analizie poddano również księgi metrykalne z innych galicyjskich parafii, które przechowywane są w archiwach państwowych, a ich skany udostępnione zostały w serwisie internetowym szukajwarchiwach.pl. W rezultacie powstał zbiór baz danych dotyczących metrykaliów pochodzących z obszaru zaboru austriackiego, który nazwany został „Galicyjskimi księgami metrykalnymi”. U jego podstaw legło założenie, że odpowiednio zaprojektowane bazy pozwoliłyby gromadzić w jednym miejscu dane pochodzące z ksiąg metrykalnych (zarówno tekstowych, jak i liczbowych nie tylko jednej parafii), a następnie przetwarzać je na podstawie utworzonych między nimi relacji i wydobyć w ten sposób informacje potrzebne do badań nad ruchem naturalnym ludności na określonym terenie.

⁷ Z pomocy baz danych w badaniach nad źródłem masowym korzystali m.in.: M. Kopczyński, J. Mączak, *Tworzenie baz danych opartych na źródłach o strukturze jednorodnej na przykładzie rejestrów pogłównego generalnego* [w:] *Historia i komputery. Metody komputerowe w badaniu i nauczaniu historii*, t. 1, red. B. Ryszewski, Toruń 1995, s. 39–47; A. Bartoszewicz, *Baza danych „Testamenty, inwentarze i opracowania dóbr mieszczan Starej i Nowej Warszawy”* [w:] *Historia i komputery. Metody komputerowe w badaniu i nauczaniu historii*, t. 2, red. B. Ryszewski, Toruń 1997, s. 115–120; J. Jaskulski, *Struktura bazy danych prałatów i kanoników katedralnych w Polsce w XV wieku* [w:] tamże, s. 95–100; A. Wajs, *Prezentacja bazy danych „Nobilitacje, indygenaty, tytuły polskie nadawane cudzoziemcom oraz genealogie” z oddziału staropolskiego Archiwum Głównego Akt Dawnych* [w:] tamże, s. 121–128; L.A. Zyblikiewicz, *Baza danych mieszkańców Krakowa w 1880 r. na podstawie ankiet powszechnego spisu ludności* [w:] tamże, s. 109–114; S. Kozak, *Zastosowanie baz danych w opracowywaniu źródeł o niejednorodnej strukturze treści (na przykładzie galicyjskich akt notarialnych)* [w:] *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. B. Ryszewski, K. Narojczyk, Olsztyn 2005, s. 9–14; W. Pasieka, *Rekonstrukcja rodzin na podstawie ksiąg metrykalnych za pomocą programu komputerowego Microsoft Access. Wprowadzenie praktyczne*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2011, t. 30, s. 111–136.

W skład „pakietu” wchodzi trzy bazy danych: URODZENIA, MAŁŻEŃSTWA i ZGONY, które odpowiadają poszczególnym księgom rejestracji metrykalnych (urodzeń, małżeństw i zgonów), wprowadzonym przez władze austriackie patentem z 20 lutego 1784 r.⁸ Bazy te zostały zaprojektowane w specjalnie do tego celu napisanym programie – „Archivum”, którego podstawowym zadaniem jest ich projektowanie i obsługa. Sam zaś program jest bezpłatny i zaliczyć go można do grupy oprogramowań określanych mianem *open-source software*, które mogą być uruchamiane, kopiowane i rozpowszechniane przez użytkowników, a także zmieniane i poprawiane według ich potrzeb. Do jego uruchomienia potrzebne jest jedynie oprogramowanie Java Runtime Environment⁹, dostępne na wszystkie popularne dziś systemy operacyjne, począwszy od Microsoft Windows, poprzez Linuxa, a na MacOS skończywszy.

Zaprojektowane bazy danych składają się z rekordów, z których każdy odpowiada pojedynczemu wpisowi w odpowiedniej księdze metrykalnej, tj. urodzeń (*Liber Natorum*), małżeństw (*Liber Copulatorum*) i zgonów (*Liber Mortuorum*). Poszczególne zaś formularze każdej z baz oparte zostały bezpośrednio na dziewiętnastowiecznych arkuszach rejestracji metrykalnej i uzupełnione o dodatkowe pola pomocnicze: „miejscowość”, „charakter miejscowości”, „parafia”, „dekanat”, „diecezja”, „cyrkuł/powiat” czy „wyznanie”, umożliwiające kwalifikację danych źródłowych w ramach większych kategorii pozaźródłowych, np. w ramach całej diecezji, dekanatu, powiatu czy cyrkułu. Przy ich projektowaniu pomocna stała się jednorodna struktura treści wykorzystywanego źródła, która pozwoliła na opracowanie, wydawać by się mogło, najbardziej optymalnego kwestionariusza dla każdej z przygotowanych baz.

I tak, dla pierwszej z zaprojektowanych baz danych: URODZENIA, w podstawowym formularzu rekordu (ryc. 1) znalazły się pola oparte na *libri natorum* i dotyczące imion dziecka, jego płci, daty urodzenia i chrztu, numeru domu, w którym przyszło na świat, czy też informacji, z jakiego rodzaju związku pochodziło. W dalszej zaś kolejności znalazły się pola z informacjami o rodzicach dziecka: ich imiona, nazwiska, wiek, status społeczny i wykony-

⁸ Patent ten nakładał na proboszczów obowiązek prowadzenia na gotowych formularzach, dostarczanych wcześniej przez władze konsystorskie, trzech rodzajów ksiąg metrykalnych: urodzeń (*Liber Natorum*), małżeństw (*Liber Copulatorum*) i zgonów (*Liber Mortuorum*) osobno dla każdej miejscowości należącej do parafii. Szerzej na temat ksiąg metrykalnych w Galicji: B. Kumor, *Reforma metryk kościelnych w zaborze austriackim (1775–1788)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1975, t. 70, s. 327–336; tenże, *Przepisy państwowe i kościelne dotyczące metryk kościelnych w zaborze austriackim (1800–1914)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 1975, t. 7, s. 93–107; Z. Szulc, *Przepisy prawne dotyczące prowadzenia ksiąg metrykalnych w Galicji*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1995, t. 3, s. 27–42.

⁹ Oprogramowanie „Archivum” wymaga zainstalowania środowiska Java Runtime Environment w wersji 1.8 lub nowszej.

wany zawód, a także pola odnoszące się do chrzestnych, które, tak samo jak w przypadku rodziców, dotyczą ich imion, nazwisk, statusu społecznego i wykonywanego zawodu. Obok tych podstawowych pól w przygotowanym formularzu rekordu znalazły się również pola dotyczące informacji, które dodatkowo zapisywane były przy każdej z metryk i dotyczyły: ciąży, z jakiej się urodziło dziecko, akuszerki przyjmującej poród, osoby udzielającej chrztu czy też informacji o rodzicach ojca i matki narodzonego dziecka.

Powszechnym zjawiskiem występującym w księgach urodzeń przebadanych parafii było odnotowywanie późniejszych małżonków chrzczonego dziecka, ewentualnej daty śmierci dziecka, urodzeń martwych, chrztów z miejscowości nienależących do parafii, a także informacji o tym, czy chrzest udzielany był przez księdza czy nadzwyczajnego szafarza, co również ujęte zostało w osobnych polach formularza rekordu przygotowanej bazy.

Drugim rodzajem przygotowanej bazy wchodzącej w skład „Galicyskich ksiąg metrykalnych” jest oparta na *libri copulatorum* baza danych MAŁŻEŃSTWA. Podstawowy formularz jej rekordu składa się z następujących pól: daty ślubu, imion i nazwisk, wieku, wyznania, stanu cywilnego i numeru domu obojga nupturientów, a także z pól dotyczących świadków: ich imion, nazwisk, statusu społecznego i wykonywanego zawodu. W zaprojektowanym formularzu znalazły się ponadto pola zawierające informacje o imionach, nazwiskach, statusie społecznym i wykonywanym zawodzie rodziców pary młodej. Umieszczone zostały również pola dodatkowe, gdzie wpisać można daty ogłoszonych zapowiedzi, których odnotowywanie w osobnej księdze (*Liber Bannorum*) nakazał proboszczom swojej diecezji w 1849 r. biskup przemyski Franciszek Ksawery Wierchlejski¹⁰.

Zdarzało się również, że jedna ze stron zawierających związek małżeński, najczęściej dotyczyło to panny młodej, była jeszcze niepełnoletnia i dopiero potrzebna była zgoda ojca na jego zawarcie, co także skrupulatnie odnotowywano w księgach małżeństw. Fakt ten znalazł również odzwierciedlenie w osobnym polu przygotowanego formularza rekordu bazy danych MAŁŻEŃSTWA.

Ostatnią zaprojektowaną bazą jest oparta na *libri mortuorum* baza danych ZGONY, dla której podstawowy formularz rekordu składa się z pól dotyczących: dat zgonu i pochówku, numeru domu, imienia i nazwiska zmarłego, jego stanu cywilnego, wieku, płci i wyznania, a także pola z informacją o przyczynie śmierci lub chorobie, na jaką zmarł. Wśród dodatkowych pól znalazły się również te ze wzmiankami o najbliższej rodzinie zmarłego (rodzicach i współmałżonkach), jego statusie społecznym i wykonywanym zawodzie, a także o duchownym, który odprawił pogrzeb, oraz o tym, czy zmarły zaopatrzony został przed śmiercią w sakramenty.

¹⁰ J. Kwolek, *Ekstrakty metrykalne...*, s. 236.

Ponadto każdy z formularzy rekordów opracowanych baz zawiera również osobne pole, w którym umieścić można skan lub zdjęcie zachowanej metryki, a także miejsce na uwagi związane z osobą, której dotyczy wprowadzany rekord. W celu szybkiego dotarcia do oryginału wpisu w przygotowanych formularzach wprowadzono pole zatytułowane „Źródło”, gdzie zamieścić można odsyłacz do wykorzystywanej księgi metrykalnej, np. w formie zapisu bibliograficznego lub bezpośredni link do strony internetowej, na której udostępniona została jej wersja cyfrowa (ryc. 1).

Zaprojektowane w ten sposób bazy danych nie są ściśle przyporządkowane jedynie do przebadanych parafii, ale mają charakter otwarty i mogą być uzupełniane wpisami (rekordami) z innych dziewiętnastowiecznych ksiąg metrykalnych. Tak jak w przypadku samej bazy, tak również poszczególne formularze rekordów nie mają sztywnej budowy i można je swobodnie modyfikować, choćby poprzez zmianę nazw pól już istniejących, dodawanie nowych i usuwanie nieprzydatnych, a wszystko to zgodnie z własnym uznaniem i zaistniałą potrzebą badawczą.

Mając tak zaprojektowane struktury baz, możliwe stało się opracowanie dla każdej z nich podstawowych kwerend¹¹, które analizują zebrany w nich materiał źródłowy pod kątem zadanych pytań badawczych. Mają one charakter zarówno ogólny, jak i szczegółowy, w następstwie czego możliwe staje się ukazanie sytuacji demograficznej na badanym obszarze. Kwerendy określane mianem ogólnych pozwalają bowiem przeanalizować chociażby przyrost i ruch naturalny ludności badanego obszaru, a także sporządzić zestawienia liczbowe porodów odebranych przez poszczególne akuszerki czy też ilości odprawionych chrztów, ślubów i pogrzebów przez pełniących posługę duszpasterską księży.

Szczegółowy charakter opracowanych kwerend pozwala natomiast bliżej przyjrzeć się konkretnym zjawiskom demograficznym zachodzącym na badanym terenie. I tak, w przypadku bazy danych URODZENIA, gdzie oprócz kwerend odtwarzających m.in. roczną liczbę urodzeń z podziałem na płeć i określenie czasu, jaki upłynął między narodzinami a chrztem dziecka, przygotowane zostały także kwerendy umożliwiające zbadanie urodzeń pochodzących spoza parafii, urodzeń pozamałżeńskich lub też pochodzących z ciąż mnogich, a także kwerendy pozwalające zbadać sezonowość poczęć, urodzeń i nadawanych imion oraz ewentualne ich dziedziczenie po rodzicach, chrzestnych, dziadkach czy też przyjmującej poród akuszerce, co było także często stosowaną praktyką. Opracowano również kwerendy pozwalające przeanalizować strukturę społeczno-zawodową zarówno rodziców, jak i chrzestnych narodzonych dzieci.

¹¹ Kwerenda w tym znaczeniu oznacza czynność polegającą na zbieraniu lub poszukiwaniu informacji w bazie danych i generowaniu na ich podstawie zestawień statystycznych.

W przypadku bazy MAŁŻEŃSTWA opracowane kwerendy pozwalają na odtworzenie rocznej liczby małżeństw, ich sezonowości (miesięcznej i tygodniowej) oraz struktury terytorialnej zawieranych związków, a także stanu cywilnego nowożeńców, ich wieku i pozycji społecznej. Przygotowane kwerendy umożliwiają ponadto zbadanie, jaki odsetek wszystkich zawartych związków stanowiły małżeństwa, w których w chwili zawarcia jedna ze stron była jeszcze niepełnoletnia. Dzięki temu, że pola opracowanej bazy tożsame są z formularzami prowadzonych ksiąg zapowiedzi, możliwe jest wprowadzenie do bazy danych informacji pochodzących z tychże i zbadanie choćby tego, ile par rozpadło się tuż po ogłoszeniu zapowiedzi, a bezpośrednio przed zawarciem związku małżeńskiego.

Dla ostatniej zaprojektowanej bazy danych – ZGONY gotowe kwerendy pozwalają zbadać m.in. roczną liczbę zejść, ich sezonowość, strukturę z podziałem na wiek i płeć oraz określić czas, jaki upłynął pomiędzy śmiercią a pochówkiem zmarłego. Opracowane kwerendy pozwalają również na zbadanie średniej długości życia czy też na określenie najczęstszych przyczyn zgonów, w tym także rodzajów epidemii występujących na objętym badaniami obszarze.

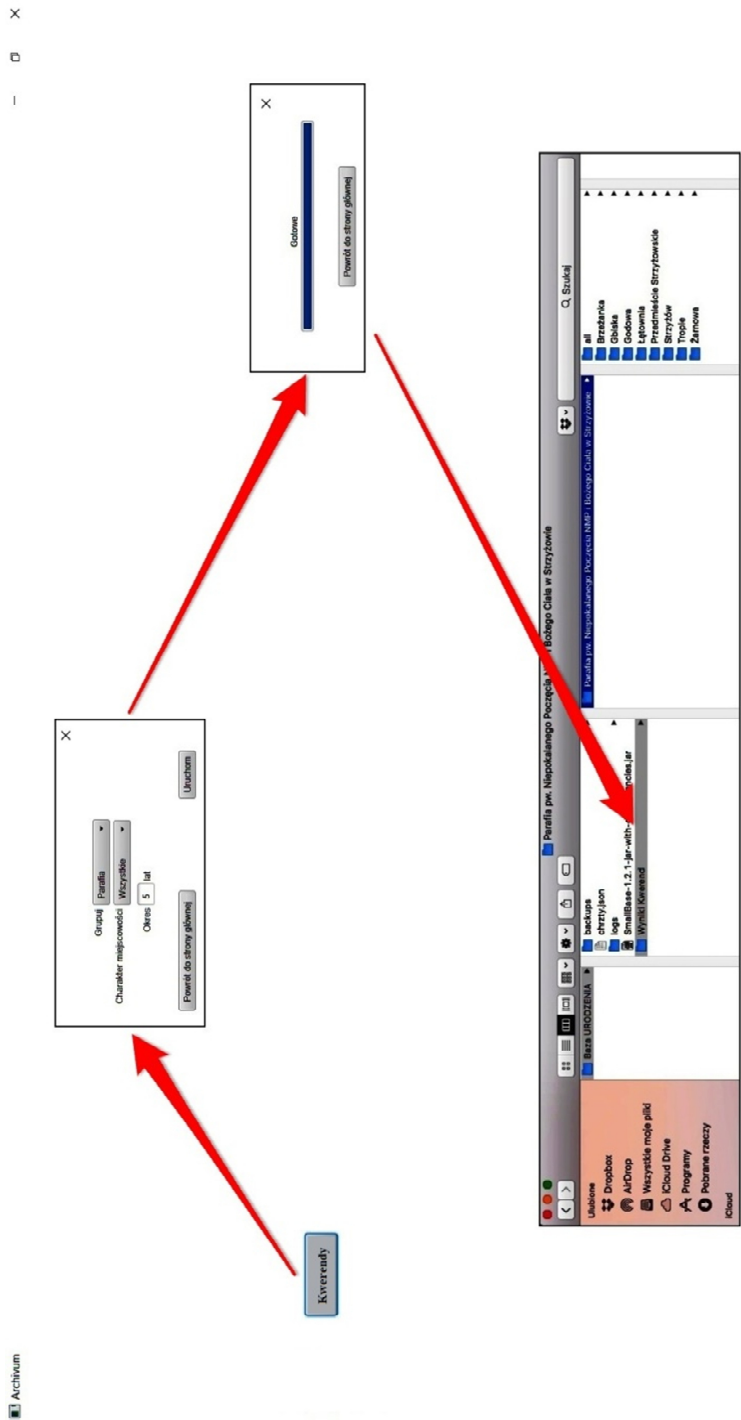
Podobnie jak w przypadku pól w formularzach rekordów, tak i w przypadku samych kwerend możliwe jest ich modyfikowanie i tworzenie całkiem nowych, co szczegółowo zostało opisane w dołączonej do programu instrukcji użytkownika.

Do uruchomienia przygotowanych kwerend nie potrzeba żadnych złożonych operacji ani tym bardziej znajomości poszczególnych funkcji bazy, tak jak w przypadku najpopularniejszego programu do ich tworzenia i edycji – Microsoft Access. Wystarczy jedynie na stronie głównej konkretnej bazy wybrać funkcję „Kwerendy”, a następnie zaznaczyć, według jakich kryteriów i co ile lat posortowane mają być otrzymane wyniki, po czym uruchomić proces wyszukiwania i sortowania danych, po którego ukończeniu pojawi się komunikat z informacją o wygenerowaniu folderu z wynikami przeprowadzonych kwerend (ryc. 2).

Wyniki tych kwerend zapisane zostaną w osobnym folderze („Wyniki Kwerend”) w katalogu głównym poszczególnej bazy, w którym gromadzone będą według kryteriów, jakie przyjęte zostały przed ich wygenerowaniem, a programem, który je odczyta, może być dowolny arkusz kalkulacyjny. Na ryc. 2. zaprezentowano sytuację, w której przy uruchomieniu kwerend wybrano sposób katalogowania według parafii, z uwzględnieniem pięcioletniego przedziału czasowego, dla którego posortowane mają być otrzymane wyniki. Uzyskane w ten sposób dane pogrupowane zostały najpierw ze względu na występujące w bazie parafie, a następnie według miejscowości ją tworzących. I tak, w katalogu dotyczącym badanej parafii Strzyżów obok folderu zawiera-

[illegible]

Ryc. 1. Przykładowy formularz rekordu bazy danych URODZENIA

Ryc. 2. Proces generowania kwerend na przykładzie bazy danych CHRZTY

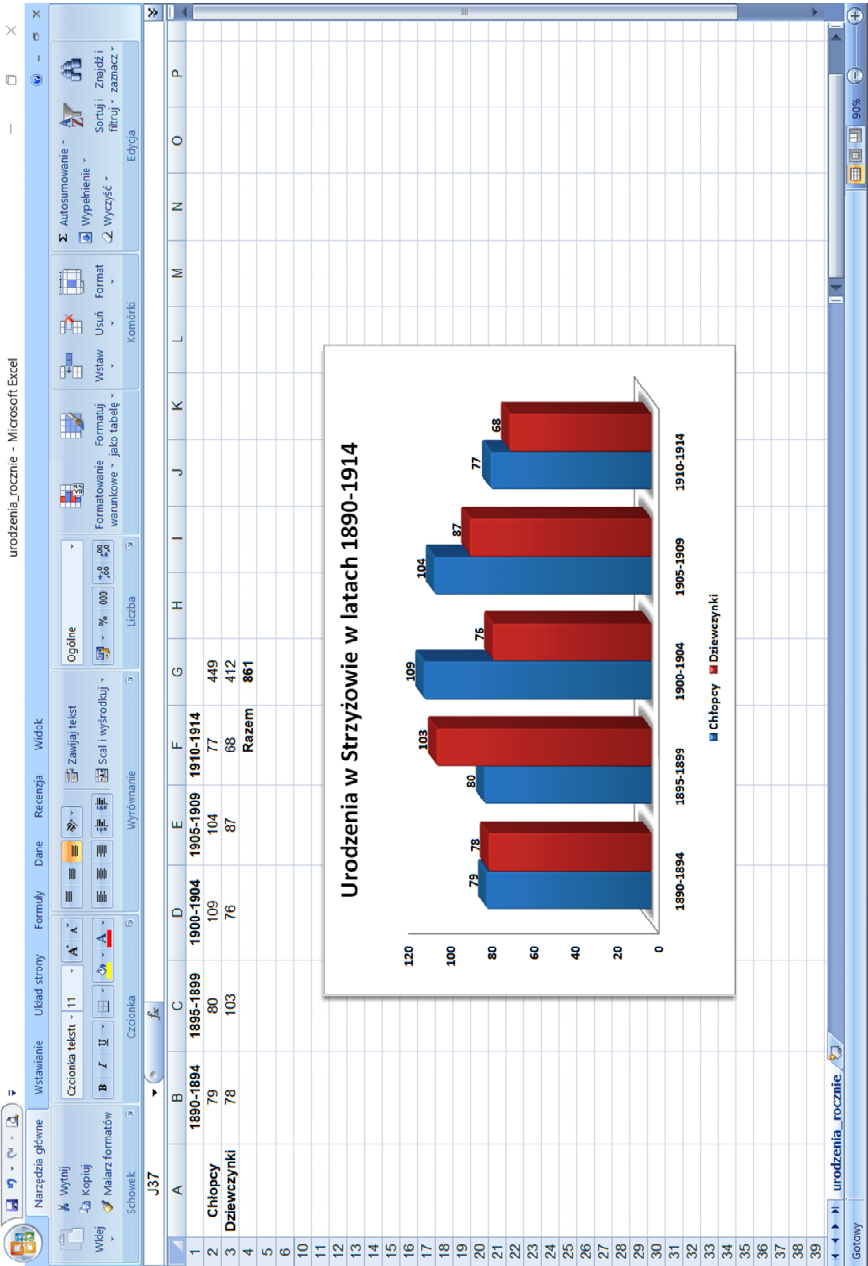
jącego wyniki kwerend dla całej parafii znajdują się również foldery z wynikami dla poszczególnych miejscowości (ryc. 2). Analogicznie jest przy wyborze pozostałych kryteriów selekcji, a więc „dekanatu” czy też „cyrkułu/powiatu”. Najpierw dane skatalogowane zostają według wybranego kryterium, później zaś według spełniających to kryterium miejscowości. Oprócz tego możliwe jest również wygenerowanie kwerend jedynie na podstawie „Charakteru miejscowości”, a więc dla znajdujących się w bazie miast, miasteczek, przedmieść, wsi czy przysiółków.

Co się zaś tyczy arkusza kalkulacyjnego jako bezpośredniego programu, w którym zapisane są wygenerowane wyniki kwerend, to jego wybór podyktowany został w głównej mierze możliwościami, jakie płyną z użytkowania tej najpopularniejszej dziś aplikacji biurowej przetwarzającej dane liczbowe. Mając bowiem tak zapisane wyniki, możemy nimi swobodnie operować, wykonując na nich dodatkowe obliczenia, a także opracowywać je wprost na arkuszu i prezentować za pomocą dostępnych w nim wykresów, tak jak przedstawiono to na ryc. 3.

Obok funkcji podstawowych, czyli możliwości wprowadzania rekordów, generowania kwerend i ich wyników, zaprojektowane bazy mają również funkcje dodatkowe, które przyspieszają wprowadzanie danych, ułatwiają do nich dostęp i umożliwiają prowadzenie dodatkowych operacji na zebranych w nich materiale źródłowym.

Jedną z nich jest wydająca się z pozoru błahą, w praktyce jednak przydatna funkcja, która zapamiętuje dane znajdujące się w polach pomocniczych („miejscowość”, „charakter miejscowości”, „parafia”, „dekanat”, „diecezja”, „cyrkuł/powiat”, „wyznanie”), a także w polu zatytułowanym „źródło” i przenosi je do kolejnego utworzonego rekordu, skracając przy tym czas potrzebny na jego wypełnienie. Zaprojektowane bazy wyposażone zostały również w tzw. funkcję podpowiadania, która zapamiętuje raz wprowadzone słowa, np. imiona, nazwiska czy nazwy miejscowości i automatycznie podsuwa je przy wpisywaniu pierwszych dwóch lub trzech liter wyrazu, który chcemy umieścić w konkretnym polu. Eliminuje to w pewnym sensie możliwość popełnienia błędów podczas wpisywania danych, a także umożliwia sprawne wychwycenie i usunięcie tych już popełnionych, tak aby w przyszłości nie mogły one zaburzyć wyników przeprowadzanych kwerend.

Kolejną funkcją, w jaką wyposażone zostały zaprojektowane bazy danych, jest funkcja „Wyszukiwanie”, do której dostęp możliwy jest zarówno ze strony głównej, jak i z pozycji dowolnego rekordu poszczególnych baz. Umożliwia ona bezpośredni dostęp do zebranych w bazie informacji poprzez przeszukiwanie jej pod kątem dowolnej treści, bez konieczności przeszukiwania całej bazy rekord po rekordzie. Z pozycji zaś otrzymanych wyników możliwe jest edytowanie zawartości poszczególnych rekordów i dodawanie w nich

Ryc. 3. Okno wyników przykładowej kwerendy

nowej treści. Wyszukiwarka pozwala również na przeprowadzenie prostych kwerend umożliwiających choćby prześledzenie wybranego numeru domu pod kątem rodzin go zamieszkujących (zob. ryc. 4), czy znalezienie osób o podobnym nazwisku. Funkcja wyszukiwania sprawdza się więc również w przypadku poszukiwań genealogicznych.

Lp.	Imiona	Numer domu	Data urodzenia	Data chrztu	Ojciec	Matka	Miejscowość
1.	Stanisław	174	1890-04-05	1890-04-08	Wojciech Karol	Wiktoria Górnica	Strzyżów
2.	Stanisław Michał	174	1906-10-18	1906-10-20	Piotr Karol	Karolina Małasz	Strzyżów
3.	Maria Joanna	174	1907-01-31	1907-02-03	Łubek Samolewicz	Helena Karol	Strzyżów

Imię	Nazwisko	Małżonek	Płeć	Stan cywilny	Status społeczny	Zawód	Małżeństwo	Rodzeństwo	Narodowość
Franciszek	Patryn		M	b.d.			Nie	b.d.	PL
Ludwika	Małankiewicz		K	b.d.			Nie	b.d.	PL

Ryc. 4. Okno wyszukiwania w bazie danych URODZENIA

Warto w tym miejscu wspomnieć również o funkcji „Krewni”, w którą wyposażone zostały zaprojektowane bazy danych. Funkcja ta bowiem, podobnie jak w przypadku „Wyszukiwania”, przeszukuje z poziomu konkretnego rekordu całą bazę, z tą jednak różnicą, że nie według kryterium podanego przez jej użytkownika, ale po z góry określonych tzw. punktach wspólnych, których w zależności od wybranej bazy jest od kilku do kilkunastu, tak jak w przypadku bazy danych URODZENIA, gdzie jest ich aż trzynaście (numer domu, imiona i nazwiska rodziców, a także imiona i nazwiska dziadków narodzonego dziecka). Dzięki temu możliwe staje się znalezienie rekordów zawierających podobną zawartość, np. takich, w których występują ci sami rodzice czy dziadkowie, co w rekordzie nas interesującym.

Innego rodzaju funkcją ułatwiającą pracę na zebranym w bazach materiale źródłowym jest „Eksporter”. Funkcja ta przydatna jest w szczególności, kiedy baza, na której pracujemy, składa się z kilkunastu bądź kilkudziesięciu tysięcy rekordów, a my potrzebujemy jedynie małego jej fragmentu. Pozwala ona na wydzielenie z głównej bazy materiału nas interesującego i potrzebnego do aktualnie prowadzonych badań, np. rekordów dotyczących pojedynczych miejscowości lub określonych lat, a następnie wyeksportowanie ich do osobnej bazy, którą z kolei możemy swobodnie modyfikować i przystosowywać do nowych potrzeb badawczych, nie zmieniając przy tym charakteru głównej bazy.

Przygotowane bazy wyposażone zostały również w funkcję „Wypis”, zaprojektowaną z myślą o głównych użytkownikach ksiąg metrykalnych – księżach, którzy niejednokrotnie na własny użytek edytują posiadane w swoich kancelariach księgi metrykalne, przenosząc ich zawartość do różnego rodzaju edytorów tekstu bądź też arkuszy kalkulacyjnych, tak aby usprawnić i przyspieszyć prowadzenie czynności kancelaryjnych. Funkcja ta umożliwia bezpośrednio wygenerowanie dowolnego rekordu do pliku tekstowego, który z kolei można formatować do przyjętych wzorów, nadając mu tym samym cechy dokumentu wpisującego się w wytwory kancelarii parafialnej.

Zaprezentowany wyżej zbiór baz danych „Galicyjskie księgi metrykalne” znajduje się w stadium rozwojowym, aczkolwiek nawet na tym etapie ich wykorzystanie przynieść może określone rezultaty. Prace nad udoskonaleniem zbioru baz danych kontynuowane są na bieżąco, a zamierzeniem autorów jest udostępnienie zgromadzonego materiału on-line, tak aby wzbogacony o nowe funkcje, mógł posłużyć badaczom z zakresu różnych profesji, którzy zainteresowani galicyjskimi księgami metrykalnymi, prowadzą badania z ich wykorzystaniem.

Bibliografia

- Archiwa Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. M. Dębowska, Kielce 2002.
- Archiwum Diecezjalne w Tarnowie. Historia i zasób*, red. S. Tokarski, J. Słowik, M. Podgórski, A. Sołtys, Tarnów 2015.
- Bartoszewicz A., *Baza danych „Testamenty, inwentarze i opracowania dóbr mieszczan Starej i Nowej Warszawy”* [w:] *Historia i komputery. Metody komputerowe w badaniu i nauczaniu historii*, t. 2, red. B. Ryszewski, Toruń 1997, s. 115–120.
- Dobrowolski K., *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego” 1920, t. 5, s. 90–110.
- Dokumenty Kościoła Rzymskokatolickiego Archidiecezji Lwowskiej w zasobach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie*, oprac. ks. J. Wołczański, Kraków 2007.

- Dolinowski W., *Źródła do historii kościoła katolickiego w zasobie Centralnego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie* [w:] *Wiekowe bogactwo chrześcijaństwa. W 1050 rocznicę chrztu Polski*, red. M. Lubecka, J. Mironczuk, Ostrołęka 2017, s. 30–54.
- Frączek L., *Księgi metrykalne i metody ich wykorzystania w badaniach nad poznaniem historii społeczeństw XIX wieku na przykładzie parafii szczekocińskiej*, „Rocznik Towarzystwa Genealogicznego Ziemi Częstochowskiej” 2012, t. 3, s. 19–31.
- Froch W., *Księgi metrykalne jako ważne i ciekawe źródło historyczne*, „Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 1999, nr 2, s. 381–389.
- Gieysztorowa I., *Badania demograficzne na podstawie metryk parafialnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1962, t. 10, nr 1–2, s. 103–121.
- Jaskulski J., *Struktura bazy danych prałatów i kanoników katedralnych w Polsce w XV wieku* [w:] *Historia i komputery. Metody komputerowe w badaniu i nauczaniu historii*, t. 2, red. B. Ryszewski, Toruń 1997, s. 95–100.
- Kopczyński M., Mączak J., *Tworzenie baz danych opartych na źródłach o strukturze jednorodnej na przykładzie rejestrów pogłównego generalnego* [w:] *Historia i komputery. Metody komputerowe w badaniu i nauczaniu historii*, t. 1, red. B. Ryszewski, Toruń 1995, s. 39–47.
- Kozak S., *Zastosowanie baz danych w opracowywaniu źródeł o niejednorodnej strukturze treści (na przykładzie galicyjskich akt notarialnych)* [w:] *Metody komputerowe w badaniach i nauczaniu historii*, red. B. Ryszewski, K. Narojczyk, Olsztyn 2005, s. 9–14.
- Księgi metrykalne i inne źródła do historii lokalnej, ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz tożsamości historycznej mieszkańców*, red. M. Wyżga, Kraków–Raciborowice 2011.
- Kukło C., *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009.
- Kumor B., *Przepisy państwowe i kościelne dotyczące metryk kościelnych w zaborze austriackim (1800–1914)*, „Przeszość Demograficzna Polski” 1975, t. 7, s. 93–107.
- Kumor B., *Reforma metryk kościelnych w zaborze austriackim (1775–1788)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1975, t. 70, s. 327–336.
- Kwolek J., *Ekstrakty metrykalne w Archiwum Diecezjalnym Przemyskim*, „Kronika Diecezji Przemyskiej” 1928, nr 28, s. 231–249.
- Liczbinska G., *Księgi parafialne jako źródło informacji o populacjach historycznych*, „Przegląd Historyczny” 2011, t. 102, z. 2, s. 267–282.
- Nabywaniec S., *Księgi metrykalne w warsztacie historyka, na przykładzie metrykaliów parafii Dydnia*, „Archiva Ecclesiastica. Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych” 2003, t. 6, s. 77–119.
- Pasieka W., *Rekonstrukcja rodzin na podstawie ksiąg metrykalnych za pomocą programu komputerowego Microsoft Access. Wprowadzenie praktyczne*, „Przeszość Demograficzna Polski” 2011, t. 30, s. 111–136.
- Szulc Z., *Przepisy prawne dotyczące prowadzenia ksiąg metrykalnych w Galicji*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1995, t. 3, s. 27–42.
- Wajs A., *Prezentacja bazy danych „Nobilitacje, indygenaty, tytuły polskie nadawane cudzoziemcom oraz genealogie” z oddziału staropolskiego Archiwum Głównego Akt Dawnych* [w:] *Historia i komputery. Metody komputerowe w badaniu i nauczaniu historii*, t. 2, red. B. Ryszewski, Toruń 1997, s. 121–128.
- Wyżga M., *Archiwa parafialne w badaniach nad historią lokalną*, „Małopolska. Regiony – regionalizmy – małe ojczyzny” 2014, t. 16, s. 45–53.
- Wyżga M., *Sprawozdanie z konferencji „Księgi metrykalne jako źródło do ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego i tożsamości historycznej mieszkańców. Księgi metrykalne i inne źródła do historii lokalnej”*, Kraków–Zielonki, 8 IV 2011, „Przeszość Demograficzna Polski” 2011, t. 30, s. 139–140.

Zyblikiewicz L. A., *Baza danych mieszkańców Krakowa w 1880 r. na podstawie ankiet powszechnego spisu ludności* [w:] *Historia i komputery. Metody komputerowe w badaniu i nauczaniu historii*, t. 2, red. B. Ryszewski, Toruń 1997, s. 109–114.

Strona internetowa Archiwum Diecezjalnego im. Arcybiskupa Jerzego Ablewicza w Tarnowie: <http://www.archiwum.diecezja.tarnow.pl>

Strona internetowa Polskiego Towarzystwa Genealogicznego: <https://genealodzy.pl>

Strona internetowa projektu *Ludność historycznego powiatu lubelskiego w latach 1582 (1594) – 1900 w świetle rejestracji metrykalnej*: <http://ksiegimetrykalne.pl>

Strona internetowa Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich: <https://www.familysearch.org>

Databases compiled in the Galicia birth records¹²

Summary

The article deals with issues related to the availability, dispersion and condition of Galician birth records, which, seemingly, constitute at present the major problem faced by a scholar doing research on this matter. An important factor seems to be also the abundance of records, which, on the one hand, confirms their value, on the other, impedes the full utilisation of their informational potential. This very issue is described in the following part of the article, where the authors present their own proposition how to face the problem, by offering a ready-made database, prepared by themselves (“Galician birth records”). Such records may facilitate and accelerate the research on the natural flow of population performed by means of this highly interesting source, thanks to the designed forms and a series of enhancing functions.

Key words: Galicia, birth records, databases

¹² This article was created through the implementation of a research project no IH-18/2018/508 “Galicyjskie księgi metrykalne”, financed by the MNiSW subsidy (508), with the aim to help young researchers and participants of doctoral studies at the Faculty of Sociology and History of the University of Rzeszów. The described software can be found on www.galicia.ur.edu.pl.